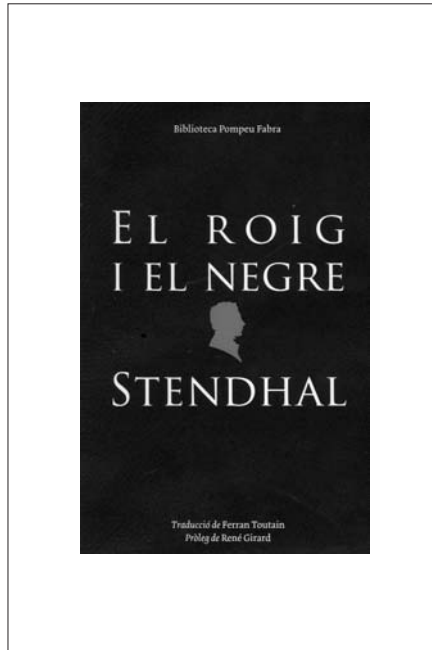

Les traduccions del francès: entre clàssics i moderns

A casa nostra, la cultura francesa ha estat el símbol d'una absoluta llibertat de pensament, gràcies en bona part a la ideologia del laïcisme, i sovint ens ha mostrat unes concepcions de la literatura més properes a la reflexió que a la simple comunicació. Si bé aquesta manera d'entendre el fet literari ha pogut fer estralls i, a vegades, allunyar un cert públic de la lletra impresa, també, cal dir-ho, ha obert moltes fronteres i ha permès que moltes veus marginals tinguessin una oportunitat i fins i tot un cert èxit, allò que els francesos anomenen un *succès d'estime*, car, en aquell país on les revolucions acaben tallant caps i les reaccions restablint les idees més conservadores, la literatura és sens dubte una qüestió d'estimació, de respecte del passat i del patrimoni, i de gran admiració envers els creadors.

La visió que en podem tenir, si només ho analitzem a partir de les traduccions que ens arriben, és força incompleta, car encara és hora de poder llegir en català molts textos importants que permeten entendre l'ère *du soupçon* en la qual és definitivament instal·lada la literatura francesa, fins al punt que molts han pensat que la literatura-literatura, amb una història, uns personatges ben construïts, una psicologia, havia mort definitivament. Però sembla que no. Ha tornat el gust d'escriure històries: unes històries punyents i íntimes (és el *boom* de l'autoficció), unes històries que tornen a inventar personatges històrics, que expliquen viatges al voltant del món o al voltant del dia, com si la malaltia de la ficció, en la segona meitat del segle XX, s'hagués miraculosament esfumat. I parlem només del segle XX.

Així doncs la traducció ens pot apropar, encara que de manera esbiaixada, a la realitat cultural francesa a partir essencialment de tres vies: 1) els grans textos que constitueixen el seu patrimoni literari; 2) els textos dels autors en via d'esdevenir clàssics, autors del passat segle XX, de reconegut prestigi; i 3) l'actualitat més immediata, d'una banda la d'aquells autors

mediàtics que, per efecte de moda, deixaran d'ocupar l'escena literària al cap de poc temps, i de l'altra la d'aquells autors que s'inscriuen en la nova literatura del segle XXI. Veiem doncs el que ha estat traduït i comentem-ho a partir d'aquestes premisses.

El que sobta, d'entrada, és la gran indiferència que desperten els textos del segle XX, d'aquells autors que podrien considerar-se ja clàssics moderns, com Victor Segalen, Blaise Cendrars, Réjean Ducharme, Boris Vian, Claude Ollier o Jacques Roubaud, per citar tota mena d'autors poc o gens traduïts que són, entre nosaltres, uns perfectes desconeguts, tot i tenir una obra literària potent i imprescindible.

En aquest 2004, podem citar tres casos de recuperació de la memòria literària d'aquests clàssics moderns: el de l'autor belga Georges Simenon, amb *Les memòries d'en Maigret* (traducció de Maria Bohigas, Columna), el de l'escriptor haitià René Depestre, amb la seva novel·la *La Cucanya: el gran rept* (traducció de Mireia Porta, a Editorial Bukante), i la gran novel·la de l'Emile Ajar (pseudònim de Romain

Gary), *La vida al davant* (traducció de Jordi Martín per Angle Editorial).

En aquest darrer cas ens topem amb la novel·la d'un escriptor fabulós, la primera escrita amb el nom d'Emile Ajar, que obtingué el Premi Goncourt 1975, que només es pot guanyar una sola vegada, quan el seu autor ja l'havia obtingut amb el seu altre nom, un altre pseudònim, de Romain Gary. El 1974 comença una de les aventures més apassionants de les múltiples ensarronades de la literatura francesa. Emile Ajar escriurà cinc novel·les d'una excepcional qualitat literària sense que ningú sospiti que l'autor vertader és un Romain Gary. *La vida al davant* és la història d'un nen de deu anys, Momo, vista per ell mateix, una història punyent, d'amor i de fracassos, sobre la decrepitud i la mort. És la història d'una relació solidària i alhora és una defensa de l'eutanàsia, de la llibertat d'escollir la manera de morir, amb un llenguatge directe, el de la innocència del nen, un llenguatge en brut, però d'una immensa netedat ètica.

Enfront d'aquesta indiferència pels clàssics moderns del segle XX trobem un gran interès per la literatura francòfona (de fora de l'hexàgon o dels anomenats nous francesos) de diversos gèneres: per a un públic juvenil les aventures de les germanes Verdelaïne, en una sèrie de Malika Ferdjoukh, *Enid i Hortense*, o *Sóc d'aquí, sóc d'allà*, de l'Azouz Begag (totes traduïdes per Josep Sampere i publicades per Cruïlla). Per als lectors més compromesos, *El ventre de l'Atlàntic*, de la senegalesa Fatou Diome (traducció d'Amàlia Prat, Pagès Editors), que narra la dificultat de ser sempre un altre per als emigrants, tant en el país d'origen com en el d'acollida. Com també *L'angoixa dels rebels*, de l'argelina Malika Mokeddem (traducció de Ramón Usall, Pagès Editors), que mostra la força de la literatura algeriana feta per dones. En aquesta novel·la, Mokeddem, que n'ha escrit altres importants —com *Les Hommes qui marchent* (1990), *Le Siècle des Sauterelles*

(1992) o *L'Interdite* (1994)—, es planteja un relat autobiogràfic, on apareix el dolor de la separació entre aquí i enllà, entre els records d'una infantesa passada i l'exili. Es tracta d'una novel·la de reflexió, de compromís amb si mateixa.

També d'un gran interès és la novel·la del congolès Emmanuel Dongala, *Johnny Gos Rabiós* (traducció de Xavier Pàmies, Pagès Editors). Dongala era professor a la Universitat de Brazzaville i va haver de deixar el seu país el 1997, quan hi va esclatar la guerra civil. Avui és professor de química a Nova York i de literatura africana francòfona a Massachusetts. Ha publicat fins ara el llibre de contes *Jazz et vin de palme* (1982) i les novel·les *Un fusil dans la main, un poème dans la poche* (1973), *Le feu des origines* (1987), *Els infants també neixen de les estrelles* (un llibre també traduït per Xavier Pàmies i publicat per Pagès Editors) i aquest *Johnny Chien Méchant* (2002), ara en català. La novel·la confronta dues mirades, la del milicià, un noi sense família, assassí d'una gran crueltat, i la d'una noia, Laokolé, que intenta construir l'espe-

rança d'una nova vida. «Johnny Gos Rabiós», com es proclama el noi, és el producte de les guerres a l'Àfrica. Dongala ens hi mostra com els desastres socials provoquen tota mena de passions negatives.

El gruix de les traduccions del francès concerneix la literatura més actual. Algunes novel·les són d'una gran qualitat, com la de Martin Page, *La libèl·lula dels seus vuit anys* (traducció de Pere Comellas i Lluís Agustí, La Campana), novel·la d'una gran originalitat que ja apareixia en *Comment je suis devenu stupide*. També és el cas de la novel·la de Mathias Enard, un jove escriptor francès resident a Barcelona que, amb *El tir perfecte* (traducció de Josep Tarragona, Pagès Editors), ens situa en un context de guerra, en un país qualsevol, i ens presenta amb pocs personatges tot un univers de degradació moral, de dolor i de voluntat de superació. Es tracta d'una escriptura eficaç que no deixa lloc a les anècdotes i que esdevé gairebé una reflexió filosòfica sobre la recerca de puresa.

Altres novel·les, portades per la puixança d'un nom, poden ser menys dis-

cretes o més polèmiques, a vegades resultat d'operacions comercials. Seria el cas del llibre de l'Anna Gavaldà, *Junts i prov* (traducció de Xavier García i Xavier Solé, Edicions 62), la quarta novel·la d'una autora que no deixa indiferent. Es tracta d'un d'aquells llibres l'èxit dels quals es basa en la simplicitat, una monstruosa simplicitat de més de quatre-centes pàgines que poden tocar la fibra sensible del lector, una novel·la tota d'emoció, d'un optimisme que fa reviscolar, la història de quatre personatges fracassats que, en trobar-se, comencen a construir la felicitat prohibida. Alguns ho trobaran d'una gran tendresa, d'altres d'una tremenda puerilitat.

Si les opinions es poden dividir fins a oposar-se a l'extrem, el cas de Frédéric Beigbeder pot resultar simptomàtic, amb la seva novel·la *Windows on the World: Finestres sobre el món* (traducció de Pere-Albert Balcells, La Campana), que pot provocar una certa incomoditat pel tractament del tema. No pel fet que hagi volgut novel·lar els esdeveniments de l'onze de setembre del 2001, els atemptats contra les Torres Bessones, sinó per la manera de

C

Cultura Lletres

2005 ANY DEL LIBRE I LA LECTURA

Creació

Trobades d'escriptors, festivals, lectures, campanyes de promoció.

Memòria

Exposicions, homenatges, patrimoni literari.

Foment de la lectura

Autors a les escoles, joc de l'Any, concursos, conferències a tot el territori.

Tota la informació sempre actualitzada a www.anyllibre2005.gencat.net

 Generalitat de Catalunya
Institució de les Lletres Catalanes

Una iniciativa de:
Ajuntament de Barcelona, Diputació de Barcelona,
Generalitat de Catalunya i Ministerio de Cultura

situar la narració, amb uns acudits que la fan grinyolar. Beigbeder, en cent dinou capítols, recrea la vida de Carthew Yorston, amb els seus dos fills, que van a esmorzar aquell fatídic dia al *Windows on the World*; el llibre té la intenció de mostrar allò invisible, de dir allò que no es pot dir.

Tampoc no és possible jugar a la discreció amb un títol com *Els homes en general m'agraden molt* (traducció d'Amàlia Prat, Pagès Editors), de la jove escriptora Véronique Ovaldé. Ni pot passar desapercebut el Premi Goncourt per a Jacques-Pierre Amette, *L'amant de Brecht* (traducció de Pau Joan Hernández, Columna). Amette és un escriptor reconegut amb més de trenta obres, entre novel·les, poemes, peces teatrals. Amb *L'amant de Brecht* va guanyar l'edició cent del prestigiós Premi Goncourt, que no és cap garantia de qualitat i menys d'agosament, sinó que ja connota unes històries molt convencionals, en la forma si més no. La novel·la narra la història del retorn del famós dramaturg Bertolt Brecht a la República Democràtica Alemanya després de la Segona Guerra Mundial, amb Helene Weigel, la seva esposa, després de molts anys d'exili, i la relació amb l'actriu Maria Eich, que esdevindrà la seva amant. Una història d'adulteris i d'espionatges amb un rerefons polític.

Històries per a adults, plenes de misèries, de fracassos, d'amors prohibits i d'esperances vanes. En aquest context, les obres per al públic infantil o juvenil poden aportar un nou element de reflexió en la literatura francesa que es mou entre la novel·la d'històries convencionals i l'autoficció més agressiva. Cal destacar, d'aquestes traduccions del 2004, dos títols: *No morim, ens maten* (traducció de Pere Comellas, La Campana), de Patrice Favaro, i *Xut a porta* (traducció de Josep Sampere, Cruïlla). Aquesta darrera novel·la podrà interessar els adolescents no tan sols per l'argument, el futbol, que ja és un al·licient, sinó sobretot per la manera com s'aborden els temes de l'amistat i de l'amor, amb una gran tendresa i delicadesa, i permetrà la reflexió sobre el racisme, ja que el protagonista és un jove immigrant turc. Delerm ja fa temps que escriu per als adolescents, tot i que aquí se'l coneix

més pels seus llibres d'històries quotidianes i de «plaers minúsculs».

Una menció a part seria el llibre de Philippe Chomaz, *Des Séquoias dans les étoiles. La matèria et ses origines cosmiques* (traducció de Josep Franco, Bromera), que pertot arreu es coneix com a *Sequoies en les estrelles*, però que a la portada del llibre apareix amb el títol *Arbres en les estrelles*. Es tracta d'una novel·la científica que mena l'heroi del llibre a respondre tot de preguntes per entendre la ciència, des de la definició dels elements químics fins al naixement de la matèria en l'univers.

Finalment, ens ocupem dels grans clàssics, que no han estat molt nombrosos en aquest 2004. La llista és la següent: Stendhal, *El roig i el negre* (traducció de Ferran Toutain, Destino); Voltaire, *El setge de Barcelona: història de Jenni* (traducció d'Antoni-Lluc Ferrer, Documenta Balear); Mérimée, *Tres històries mediterrànies* (traducció d'Antoni-Lluc Ferrer, Documenta Balear); Montesquieu, *Cartes perses* (edició i traducció d'Anna Maria Corredor, Edicions de 1984) i Maupassant, *A l'espona del llit* (traducció i selecció de Lluís Calderer, L'Albí). Ens centrarem en aquests dos últims.

Lluís Calderer ha triat vuit contes de Guy de Maupassant, contes que han tingut una versió cinematogràfica. L'ordenació del llibre es fa a partir de l'estudi del traductor, incorporat en

apèndix, «Maupassant i el cinema». Tres d'aquests contes han tingut versions famoses. És el cas de «Bola de greix», en el qual John Ford es va inspirar per fer *La diligència*; Jean Renoir va fer servir «Un dia al camp»; i Luchino Visconti, amb «Il Lavoro», va posar en imatges «A l'espona del llit», que dona títol a tot el llibre.

Les *Cartes perses* són un recull de cartes escrites per perses que visiten el continent europeu del 1712 al 1720. Aquestes cartes permeten un intercanvi d'opinions i un seguit de crítiques de la societat del segle XVIII. És una reflexió sobre temes morals, polítics, econòmics, religiosos o literaris. L'autor, Montesquieu, fingint que ha trobat aquestes cartes i que tan sols les ha traduïdes, evita la censura i pot dir el que li sembla. La profusió dels personatges que hi apareixen permet fer que circuli la raó i que no la tingui mai un de sol. La conclusió moral de Montesquieu és que els sentits són un obstacle per a la raó. Es tracta d'una crítica de les institucions, de la tirania, i un retrat dels francesos que els descriu com a éssers pretensiosos, superficials, inestables. Un retrat crític i autocrític, una manera d'evitar de mirar-se massa el melic. La traducció d'Anna Maria Corredor és excel·lent, com també ho és el pròleg de Josep M. Terricabras.

Ja, per acabar, només voldríem saludar l'encert de la traducció del llibre de Marcelle Sauvageot, *Deixa'm* (traducció de Xavier Pàmies, La Magrana), que, a França, s'ha convertit, setanta anys després de la mort de la seva autora, en un èxit de vendes gràcies a l'editor Jean-Pierre Sicre, de l'editorial Phébus, que va recuperar l'obra. *Deixa'm*, amb el títol primigeni de *Comentari*, és una llarga resposta a la carta del seu amant, que li anunciava que la volia deixar per casar-se amb una altra dona. Sauvageot només va escriure aquest breu text. Charles Du Bos escrigué el pròleg a la segona edició i l'autora va tenir just el temps de llegir-lo, car moria poc després, quan només tenia trenta-quatre anys, el 6 de gener del 1934. Els escriptors Paul Valéry, Clara Malraux, Paul Claudel i René Crevel van parlar d'obra mestra, però no va tenir mai cap èxit comercial, fins ara, que ha estat rescatat.

En aquest 2004, les traduccions del francès ho han estat sobretot de textos

actuals, la qual cosa ja és interessant, però en un mercat que ha de triar les obres per traduir potser seria bo que els editors tinguessin una mica més de criteri a l'hora de publicar els textos. Ens falten encara grans clàssics de la literatura francesa i caldria fer un esforç perquè aquests textos poguessin arribar al lector, defugint les escriptures més convencionals. Aquí és necessari demanar més presència de premis amb caràcter de beca, com el Premi

Joan Alcover dels Premis de Tarragona, que permet, a partir d'una mostra presentada pel traductor, realitzar una traducció que signifiqui un enriquiment per a la cultura catalana. També és el cas dels ajuts de la Institució de les Lletres Catalanes. És en aquesta via que caldria insistir, i també en més premis sobre llibres ja publicats, per dignificar la figura del traductor. En aquest sentit, el treball que realitza el Pen català és molt impor-

tant, donant a conèixer els traductors i servint de pont entre editors i lectors, perquè la traducció és essencial en un país com el nostre.

I a més a més, per la força de la sospita que la literatura francesa porta amb ella, ens serà força útil tenir en compte propostes que aquí difícilment serien publicades.

Ricard Ripoll

L'atractiu de la literatura d'expressió portuguesa

L'interés que la gran literatura del segle XX d'expressió portuguesa suscita podria resumir-se, almenys, en dos pols d'atracció complementaris. El primer, la inquietud estètica que no cessa, que no cicatritza i que defineix els seus moviments i individualitats creadores més sobreixents. Fernando Pessoa i Mário de Andrade inicien les avantguardes a Portugal i al Brasil al primer quart del segle XX, i la recerca d'un llenguatge, com a tema o com a problema, serà constant. El segon dels pols d'atracció podria ser la relació complexa entre literatura i realitat, l'afany per fer de l'escriptura creativa una forma de pensament no adormit sobre la història — el passat colonial, les dictadures o la deriva dels processos democràtics als països de parla portuguesa, per exemple?— o sobre l'experiència individual del món. Les obres traduïdes l'any 2004, de José Saramago, António Botto, Fíama Hasse País Brandão, Armando Freitas Filho o Fernando Bonassi són, en termes generals, obres propositives de nous llenguatges o de nous punts de vista sobre la realitat. Fem-hi una ullada.

Edicions 62 publica *Assaig sobre la lucidesa* de José Saramago (1922), un dels autors més coneguts juntament amb Fernando Pessoa, Jorge Amado i Paulo Coelho, sent l'últim un fenomen de mercat més que literari. *Assaig*

sobre la lucidesa prolonga l'espai i alguns personatges clau d'*Assaig sobre la ceguesa*, obra estèticament més acabada. A la mateixa ciutat en què s'havia desencadenat una estranya pesta de ceguesa, s'estén ara una pesta de lucidesa que pren forma de vot en blanc individual i lliurement emés per una aclaparadora majoria de ciutadans en unes eleccions. La coacció del Govern als ciutadans per a detindre la lucidesa arriba fins a l'abandó de la ciutat per part de les autoritats, al terrorisme d'Estat i a l'assassinat selectiu. En la línia de les seues últimes obres, Saramago utilitza la faula per a acostar-se a problemes globals, en aquest cas explícitament polítics, la qual cosa resta poder de simbolització al seu discurs. Aquesta novel·la és per a l'autor un «testament polític», una denúncia de les debilitats de la democràcia formal i de la seua utilització de mecanismes repressius per a sotmetre l'opinió pública, alhora que una proposta d'insubordinació silenciosa dels individus.

Del poeta portugués António Botto (1897-1959) l'editorial balear enSiola publica una antologia de poemes seleccionada i traduïda per Gabriel de la S.T. Sampol amb el títol de *Les cançons*. Botto va començar a publicar als anys vint. Abans de ser relativament oblidat, va ser considerat una de

les personalitats poètiques més influents del modernisme de l'interval entre les revistes *Orpheu* i *Presença*. Pessoa el va admirar i traduir a l'anglès, a més d'escriure les línies potser més comprensives sobre la seua personalitat literària. Botto canta l'amor, sobretot l'amor homosexual. La dinàmica del desig modula la seua poesia. De l'impuls de satisfacció, de la cançó com a celebració de la vida, es passa al desencant que canta el fado, a la pèrdua inevitable del que es va estimar. Com expressa Pessoa, Botto «canta la vida, però tan feblement que, amb les mateixes paraules amb què canta, en renega; allò que troba de bell en la vida és allò que es perd, la seua fluïda i fútil inutilitat». La bellesa per a Botto és ambigua, i es troba a mig camí entre la plenitud i la pèrdua: «La bellesa / sempre ha estat / una causa secundària / en aquell cos que estimem; / la bellesa no existeix / i quan existeix no dura. La bellesa no és res més que el desig / que s'estremeix i ens sacseja... / La resta és literatura». Els seus poemes són diàlegs directes, confidències d'una veu que s'expressa a través d'un registre col·loquial però profundament líric, que parla d'espais de trobada amb l'altre que cobren vida a poqueta nit, l'hora de l'expectativa i del desengany en la seua obra. Eixos espais són els parcs, les habitacions de les trobades amoroses o els